

Foto: Polisrättningen i Helsingfors/arkivet

Marko Vesterbacka och Maija Pajarinen

Öppet sinne och rik karta

Kriminalöverkonstapel Juhani Huotari
om konsten att hålla förhör

Källmaterial för uppsatsen 2011 / Urvalsprov
till utbildningen för grundexamen för polis

Juhani Huotari är känd som en skicklig och inspirerande lärare i konsten att hålla förhör. Han startade sin polisbana på narkotikabyrån vid polisinrättningen i Helsingfors 1972 och blev pensionerad från sin tjänst som kriminalöverkonstapel vid polisen i Villmanstrands härad 2006. Huotari är fortfarande engagerad i förebyggande arbete och utbildar poliser bland annat på kurser i förhörslära.

Under hela sin långa yrkeskarriär arbetade kriminalöverkonstapel Juhani Huotari med utredning. Han säger själv att hans starkaste sida sannolikt var att starta mål och föra dem vidare, att arbeta med taktik och att hålla förhör. Trots den flera decennier långa yrkeskarriären blev arbetet som utredare och förhørsledare aldrig lättare med tiden.

I de här frågorna bör man alltid ha ett öppet sinne.

– Situationen var alltid ny. Inget fall var det andra likt. Dessutom blev de hela tiden mer krävande, mer omfattande och svårare att klara upp.

Enligt många skickliga poliser är ödmjukhet en av utredarens viktigaste egenskaper. Det finns inte rum för arrogans. Också Huotari är försiktig med att ge alltför säkra svar på frågorna om konsten att hålla förhör.

– Det är inte bra om det finns alltför många sanningar som är inristade i sten, alltför starka schabloner. I de här frågorna bör man alltid ha ett öppet sinne.

Han understryker att hans tankar till stor del bottenar diskussioner och samarbete med kollegorna.

– Arbetet är grupparbete. Det behövs ett gäng som har olika åsikter i lagom stora doser, men som ändå kan samverka. Dessutom behövs det en bra och modig undersökningsledare och bra samarbetsnätverk.

Juhani Huotari började arbeta med utredning direkt efter Polisinstitutet. Strax innan hans aspirantkurs var klar, kom Torsti Koskinen, långvarig chef vid narkotikapolisen i Helsingfors, för att välja ut två kursdeltagare till sin narkotikabyrå. Huotari var den ena av dem.

På den tiden var det stora omvälvningar inom polisen i Helsingfors. Det inrättades nya avdelningar och byråer. Narkotikabyrån hade tidigare varit en spritgrupp, den blev sedan en utredningsgrupp och slutligen narkotikabyrån. Arbetskamraterna hade varit med redan i spritgruppen och närmade sig pensionsåldern.

– Det var en enorm omställning. De äldsta från tiden med spritgruppen svarade automatiskt

”Utredningsgruppen...” när telefonen ringde på narkotikabyrån. Jag minns att Markku Salminen sa att vi med den förändringstakten snart ska svara så i telefon igen.

– Nu när jag blickar tillbaka på 1970-talet förefaller verksamheten som ganska stagnerad och gammalmodig på alla områden inom polisen. Men det startade en förändring vid polisen i Helsingfors. Narkotikabyrån gick i spetsen för förnyelsen eftersom undersökningarna krävde nytänkande och nya färdigheter.

– Där såg jag att jag egentligen inte alls kunde det där med förhör. Jag hade lärt mig skriva maskin med tio fingrar och var hyfsad på maskinskrivning, men polisärenden hade jag så gott som ingen aning om. Det händer fortfarande att jag rodnar när jag tänker tillbaka på den första tiden, hur lite jag visste och kunde när jag inledde min polisbana. Jag kan fortfarande komma ihåg Torsti Koskinens medlidsamma blick när han läste mitt första förhör, säger Huotari.

– Narkotikabyrån gav mig en bra grund för hur man ska hantera människor. Där lärde jag mig att bemöta de anhållna med respekt för människovärdet. När det handlade om gatuförsäljning måste vi ofta ta till krafttag, men om någon gjorde en antydan, om än så liten, om våld vid förhör så ingrep man genast.

Huotari fick bra tips av Torsti

Koskinen, men som nybörjare fick han handledning av Toivo Soikkeli och Markku Salminen som var några år äldre än han. Drygt trettio år senare blev Markku Salminen polisöverdirektör. Huotari lärde sig mycket av Soikkeli och Salminen när det gällde förhörs teknik.

– De sa inte så mycket hur man ska hålla förhör, utan jag iakttog dem och många andra i egen skap av förhörs vittne.

– När man satt där som förhörs vittne, såg man att en del hade förmågan att hålla bra förhör och att andra kanske inte var lika bra. Man lär sig alltså snarare genom att lyssna och iakta.

I dag sitter inte de som inleder sin bana inom brottsutredning lika ofta med som förhörs vittnen när mer erfarna kollegor håller förhör. Det är synd, tycker han.

Efter narkotikabyrån vid polisen i Helsingfors fick Juhani Huotari anställning i narkotikagruppen inom centralkriminalpolisen. Där lärde han sig särskilt hur samarbetet mellan myndigheterna i Finland och även internationellt går till.

– Redan då fanns det en klyfta mellan narkotikabyrån i Helsingfors och centralkriminalpolisen. Och den har kanske ännu inte försvunnit helt och hållet. Ibland när vi skulle göra husranns-

Jag kan fortfarande komma ihåg Torsti Koskinens medlidsamma blick när han läste mitt första förhör.

kan, hände det att folk från narkotikabyrån redan var där när vi kom fram.

– Narkotikabyrån hade betydligt fler fall att behandla och den blev proffs på utredning av narkotikabrott. På utredningsbyrån vid centralkriminalpolisen var de som utredde brott mot liv, den absoluta eliten i landet, men de var inte lika bra på narkotikabrott.

På centralkriminalpolisen byggde verksamheten vid narkotikagruppen på den gamla traditionen inom brottsutredning att det ska finnas en anmälan och att man först därefter skickar ut utredarna. På den punkten införde de som kommit från narkotikabyrån en del nya arbetsmetoder.

År 1977 bytte Juhani Huotari till ett helt annat jobb när han tog anställning på vårdpolisen i Villmanstrand. En grupp bestående av tre personer spårade försvunna personer och rymlingar från skolhem, skrev utlåtanden om folks ekonomiska situation till socialverket, gav hemsjukvården handräckning vid hembesök hos psykopatienter, undersökte lösdriveri, narkotikafall och spritären den. Dessutom hjälpte gruppen till vid annan brottsutredning.

– Där fick jag på sätt och vis lära mig polisarbetet från grunden. I narkotikagruppen hade jag vant mig vid att göra jobbet själv och

på eget initiativ. På vårdpolisen insåg jag hur mycket annat det ingår i polisens arbete. Man ska ta emot anmälningar om brott, stå till tjänst med hittegoods och mycket annat. Det var en lärorik tid.

För en polis på trettio år med erfarenhet från narkotikabyrån föreföll polisstationen i Villmanstrand gammalmodig.

– När jag försökte säga att det alltid måste skrivas ett protokoll över beslag, så hette det ”det har vi aldrig gjort, helt onödigt arbete”. Ibland skrev man protokoll om det alldeles nödvändigt.

Med dagens detaljerade lagstiftning och laglighetsövervakning skulle sådant självfallet aldrig hända. På den tiden var polisens arbete överlag mycket mindre reglerat. I utbildningen sades det att så här gör vi i Finland om det inte fanns exakta regler. Utredarnas arbete underlättades i stället av att till exempel anhållningstiderna var betydligt längre före häktning. Det gav mer tid för förhör och utredning. Ofta gav utredningarna resultat på mindre än en vecka.

– Kassaskåpstjuvarna hörde till eliten på den tiden. De gav utredarna en ordentlig match.

Utredarna behövde informatörer, informella källor. Inte minst de äldre poliser som kommit från spritgruppen till narkotikabrottsutredningen hade toppeninformatörer.

– Jag uppfattade det så att

många på tullen och polisen hade fått sina egna informatörer på den tiden då myndigheterna fick arvode för sprit- och tobaksbeslag. De kunde med andra ord erbjuda informatörerna arvoden som en liten kostnadsersättning. Många informatörer slutade ge information när systemet upphörde i början av 1970-talet. De poliser som hade lyckats rekrytera och behålla informatörer fick spegla sig i glansen tack vare informatörerna. De hemlighöll svartsjukt sina källor. I det hänseendet skolade de gamla rävarna inte upp de unga poliserna.

– Det rädde en sådan uppfattning att bara vissa poliser kan få informatörer. Alla är inte kapabla till det, säger Juhani Huotari.

– När jag flyttade till Villmanstrand tänkte jag att det inte kan vara så. Jag satte igång och övande, frågade runt och undersökte hur jag skulle lyckas få uppgifter från kriminella och folk i deras närhet. Jag upptäckte att man verkligen måste ha social kompetens och förstå hur brottslingar tänker. Ja, på den tiden pratade man inte om social kompetens och att förstå brottslingar var något som ogillades. Psykologi var ingenting för poliser eftersom psykologer inte hade någon erfarenhet av hur det är att vara polis. Det var så man tänkte. Senare började man så småningom prata om skillnaden mellan att förstå och acceptera.

I slutet av 1970-talet hade polisen och de sociala myndigheterna för det mesta mycket svala och distanserade relationer. Samarbetet var i det närmaste obefintligt och karakteriserades av ömsesidig misstro och misstänksamhet. Huotari såg att det var likadant i Sverige när han gick på narkotikakurs där. Det var svårt att hjälpa människor när myndigheterna hemlighöll information. Så han gick medvetet in för att ändra situationen i Villmanstrand.

– I samarbetet var jag så öppen som det gick att vara inom ramen för lagstiftningen och hjälpte myndigheterna osjälviskt. Jag funderade vilka möjligheter lagstiftningen gav, inte vilka käppar den satte i hjulen. Och så småningom gick samarbetet bättre och bättre.

I situationer då de sociala myndigheterna skulle skyddas kunde det uppstå stora svårigheter. Vid besöken var klienterna män och socialtjänstemännen kvinnor. Männerna var irriterade på att kvinnorna lade sig i deras liv. I 1970-talets Finland var kvinnans ställning nämligen en helt annan än nu.

– Ofta var det nära att explodera. Jag såg att en del av de sociala myndigheterna inte hade förmågan att skapa kontakt med klienterna. Männerna vägrade prata om det inte hända något i deras

Jag upptäckte att man verkligen måste ha social kompetens och förstå hur brottslingar tänker.

ärenden.

Han upptäckte att han lyckades få männen på sin sida genom att prata.

– Det är inte alltid så lätt att hjälpa någon som bråkar eller att hantera svåra situationer. Gärna hade man gett över dem till någon annan. Många gånger funderade jag över varför jag om och om igen hamnade i svåra situationer. Jag tänkte att den här människan finns här framför mig finns för att jag ska kunna hjälpa henne.

Jag placerade den som skulle förhöras ungefär på samma sätt som en patient sitter på läkarmottagningen.

– Jag lärde mig att övertala psykiatripatienter att snällt följa med trots att de tidigare hade stretat emot av alla krafter och det hade behövts många poliser för att få dem med. Det var uppenbart att många av dem var rädda för att bli intagna för vård. Så jag pratade inte om vård utan frågade i stället hur de mädde. När de mädde dåligt erbjöd jag dem den hjälp de var beredda att ta emot. Samtidigt hjälpte jag dem i skorna eller tofflorna och höll artigt fram en kappa eller jacka. Men det är klart. Många gånger fick jag brottas och det var tufft.

Samtidigt försökte Huotari medvetet lära sig mer för att bemästra den typen av situationer.

– Om det råkade finns lite ledig tid på arbetet, sökte jag personer som länge hade varit efterlysta. På så sätt lärde jag mig spå-

ra personer. När jag sedan hittade dem, var det dags att åter utveckla övertalningsförmågan för jag arbetade ofta ensam och alla var inte alltid beredda att följa med genast.

– Ibland brukade jag öva hur snabbt och enkelt jag lyckas övertala någon. Jag använde inga tricks eller metoder utan jag tränade mig i att sätta mig in i personens situation och få honom eller henne att tänka ut det mest fördelaktiga alternativet för sig. Ett alternativ som också skulle hjälpa mig i mitt uppdrag, påpekar han.

Genom försök och misstag lärde sig Huotari se många detaljer som förbättrade samspelet.

– När jag inredde vårdpolisens lokaler i Villmanstrand funderade jag hur man bäst skulle placera stolarna vid förhör. Jag placerade den som skulle förhöras ungefär på samma sätt som en patient sitter på läkarmottagningen. Personen satt vänd mot min vänstra armbåge och vi hade båda lite skydd av bordshörnet. Båda såg varandra helt och hållet. Jag fick bra resultat när jag placerade ut stolarna på ett lämpligt sätt och satt på lagom långt avstånd. I till exempel spritären den berättade folk som normalt inte gav någon information att de hade köpt femtio eller hundra flaskor av än det ena, än det andra.

Det var en insikt som föll i glömska i många år när polisinsättningen i Villmanstrand flyttade

till nya lokaler 1980. Rummen inreddes på ett annat sätt och klienterna fick sitta på andra sidan bordet.

– Förhören blev bråkiga och det var fullt sjå med att få resultat. Jag undrade vart min yrkeskunskap hade tagit vägen. Det pratades i hela landet att förhören inte leder någon vart och det var vanligt att man nedvärderade deras betydelse. I stället ville man ha pengar att satsa på effektivare teknisk undersökning av brottsplatser.

År 1987 deltog Huotari i en kurs som ordnades av DEA, Drug Enforcement Administration, narkotikapolisen i USA. Det fick honom att skaffa en bok med titeln Signals.

– Den handlade om ordlös kommunikation och gick bland annat in på det här med samspel. Då upptäckte jag att jag redan i många år hade haft en bra sittkonstellation. Genast efter kursen återställde jag ordningen och förhören gick åt rätt håll igen.

Sedan 1980-talet har brottsligheten blivit hårdare och det såg man tydligt, säger Huotari. Det var svårt att förhöra yrkesförbrytare och knarkhärvarna blev större.

Telefonavlyssning tillförde förhören mycket nytt material. Det kunde gå mer tid åt till att förbereda ett förhör än att skapa kontakt med den misstänkte.

– Det blir bara en mekanisk

presentation av bevisen om man inte hinner skapa en förtroendefull kontakt med den man förhör. Och resultaten blir inte nödvändigtvis så bra. Förövaren kan förstås få sin dom, men mötet människor emellan blir ytligt.

Även om Juhani Huotari var skickligare än många andra, tyckte han att han inte var tillräckligt skicklig. Det fick honom att vidareutbilda sig och den vägen blev arbetet lättare.

Också Huotari själv blev utbildare. Hon utbildade inte bara poliser utan också en del andra myndigheter. Tullen gick på en kurs i övervakningspsykologi som Huotari ledde några gånger tills tullen fick eget folk som ledde kurserna. Dessutom har han utbildat många vid gränsbevakningsväsendet och fångvårdsväsendet.

– Den vägen fick jag ett fruktansvärt stort samarbetsnätverk i hela landet. Det har varit till stor hjälp när jag har undersökt brott. På till exempel fångelserna vet man mycket om brott som skett och som kommer att ske, påpekar han.

– Dessutom har jag alltid lärt mig någonting själv på kurserna.

Det blir bara en mekanisk presentation av bevisen om man inte hinner skapa en förtroendefull kontakt med den man förhör.

Och när jag har hållit en lång rad övningar i förhör, har jag lärt mig mycket av människors ordlösa kommunikation, miner och små mikrogestor.

I slutet av 1980-talet planerade man in en kurs i förhörslära på Polisinstitutet och Huotari ingick i planeringsgruppen. Han talade för att kursen inte bara skulle innehålla teori utan också en hel del praktisk undervisning i social kompetens.

– Veli-Eino Nykänen som var lärare där i taktik gjorde mycket för kursen och för att förbättra kreativiteten. Det var verkligen en människa med initiativ och öppenhet för allt nytt. Han engagerade till exempel författaren Liisa Mäntymies och andra utomstående experter. Det är alltid svårt att anlita utomstående inom po-

lisen för många poliser har den inställningen att ”de där då inte känner vår bransch för de har ju inte jobbat som polis en enda dag”. Men det är i samtal med folk utifrån som man kan få nya och nyttiga infallsvinklar.

Ett förhör är egentligen samtal och interaktion mellan människor så det är till stor del underställt allmänmänniskliga lagbundenheter. Förhör är alltså ingen hemlig vetenskap som polisen utövar och som man kan toptrimma och

modellera. I stället finns smulor av interaktion och därmed också värdefulla erfarenheter och bra kunskaper om konsten att förhöra utspridda lite överallt.

– I Villmanstrand hade vi en polis som hette Eino Valle och som var maratonlöpare. En gång sa han att konditionen ligger utströdd som små smulor i skogen och på vägarna, och när man ska samla upp dem måste man löpa flitigt. Detsamma gäller för den som vill utvecklas som förhørsledare.

Det är varken nödvändigt eller möjligt att samla all information om förhör till en formell förhörskunskap. Väl fungerande interaktionsmodeller och tänkesätt är alltid intressanta och värda en närmare bekantskap. Huotari själv är till exempel intresserad av fallbeskrivningar inom korttidsterapi. Man kan få mycket att fundera på och stimulerande intryck även om de inte kan tillämpas direkt på polisförhör.

– Skickliga poliser har alltid arbetat på samma sätt som skickliga terapeuter, säger Huotari.

– Mitt sätt att tänka har påverkats mycket av litteraturen, säger Juhani Huotari.

– Under skoltiden läste jag mycket lite och det medverkade till mitt beslut att bli polis. Jag läste nästan ingenting annat än

Konditionen ligger utströdd som små smulor i skogen och på vägarna, och när man ska samla upp dem måste man löpa flitigt. Detsamma gäller för den som vill utvecklas som förhørsledare.

Okänd soldat och en del andra krigsskildringar. I gymnasieåldern läste jag dessutom Dale Carnegies Hur du vinner vänner och påverkar din omgivning. Löftena i titeln kan man inte vara så säker på, men boken är fortfarande ett av de bästa verken i konsten att hålla förhör.

Den unge Huotari läste också många Jerry Cottonböcker.

– På den tiden och lite senare också hade många pojkar på Polisinstitutet Jerry Cottonböcker i pulpeten. Senare har jag förstått att böckerna på den tiden var skrivna i Finland och att de skrevs av många bra skribenter.

– I gymnasiet hade jag en bra lärare i historia. Än i denna dag kan jag komma ihåg vad vi lärde oss då. Jag var extra intresserad historia, till exempel av franska revolutionen och Napoleon. Jag minns hur läraren berättade att Napoleon var intelligent och att han därför hade fler alternativ än andra. Det blev kvar i minnet, säger Huotari.

Senare fann han samma tankegång i NLP; bokstäverna står för ”neurolingvistisk programmering”. NLP understryker att ju rikare karta människan har i huvudet desto bättre kan hon orientera sig i livet och träffa bra val.

– Så är det också i polisens arbete. Har man en vidgad syn, har man fler möjligheter att välja mellan.

Den inre kartan blir rikare i

takt med att livserfarenheterna ökar, men man kan också själv förbättra kartan. En av de viktigaste metoderna, kanske den viktigaste, är att läsa, säger han. Det spelar inte så stor roll vad man läser. I princip kan man läsa vad som helst som vidgar ens eget tänkesätt.

– Först när jag hade varit polis i flera år började jag läsa på allvar. I Villmanstrand läste chefen på kriminalavdelningen, Esko Pöljö, mycket och han fick också mig att läsa.

– Så jag började läsa lite och jag läste mycket olika typer av böcker. Esko rekommenderade bland annat boken Mina sex fångar av den amerikanske fängelsepsykologen Donald Powell Wilson. Boken kom ut på 1950-talet. Den öppnade vägen för att tänka på samma sätt sitt som kriminella. Jag läste dessutom en hel del klassiker. I ungefär trettioårsåldern upptäckte jag Hemingway och läste så gott som alla hans böcker. Hemingway beskriver en ganska manlig värld och det passade väl in på min livssituation just då. Samtidigt som jag läste samlade jag obemärkt på mig ny livserfarenhet.

Huotari läste också ryska klassiker.

– Till exempel Krig och fred och Anna Karenina av Leo Tolstoj är mycket allmängiltiga och

Har man en vidgad syn, har man fler möjligheter att välja mellan.

Det undermedvetna kan framkalla rätt strategi genom att det kombinerar många olika aspekter.

tidlösa. De talar om den tid som är just nu och är inte gamla böcker. I Krig och fred berättar Tolstoj bland annat om hur Napoleon utfärdade geniala stridsorder, men det blev aldrig något eftersom sous-cheferna handlade efter eget huvud. I dag pratas det mycket in-

om polisen hur viktigt det är med dagligt ledarskap. Krig och fred behandlar exakt samma fråga. Boken innehåller många moderna aspekter, understryker Huotari.

– Jag lärde mig ganska mycket av Fjodor Dostojevskijs böcker Onda andar och Brott och straff. Jag såg hur bra Dostojevskij kunde beskriva kriminellas sätt att tänka, kriminalutredningar, uppsträckningar och mycket annat. När jag i Brott och straff läste det tal som åklagaren håller för Raskolnikov, kunde jag bara konstatera att jag själv hade talat på samma sätt. Men Dostojevskijs åklagare pratar betydligt skickligare än jag själv någonsin hade varit kapabel till. Det är ett tal som man kan lära sig mycket av. Den som vill lära sig tilltala bra bör läsa boken.

Huotari understryker att man inte behöver plugga den här typen av böcker.

– Man behöver inte komma ihåg allt i detalj. Det räcker om man ger sitt undermedvetna en chans att delta. Det undermed-

vetna kan framkalla rätt strategi genom att det kombinerar många olika aspekter. Det går helt enkelt inte att behärska allt medvetet vid ett förhör.

– En gång rekommenderade Esko Pöljö en bok av Michel del Castillo som hette Järjestyksen yö. Den behandlar brottsutredningar under spanska inbördeskriget.

Också Huotari vill rekommendera boken.

– Poliserna i boken griper en vänsterledare och brottsutredaren läser lagen för honom. Utredaren ställer bara några officiella frågor, men är inte särskilt intresserad. Sedan frågar utredaren vilka böcker den gripne vill läsa och skriver upp vad han behöver. Denne är lite förundrad och frågar om det inte var mer än så. ”Nej.” När förhöret är över säger utredaren att han vill be om en sak: om du tillåter kunde vi diskutera lite. Utredaren för långa nattliga diskussioner med den anhallne. Natt efter natt har de hårda politiska debatter, i all oändlighet. – Vi kan inte tillåta oss att debattera i flera månader, men trots det lär man sig av boken hur man kan komma på samma våglängd med andra människor.

– Så en dag när den gripne vänsterledaren ville diskutera fick han höra att utredaren hade rest bort och att man inte visste när han skulle komma tillbaka. Utredaren låtsades vara på resa och

tog inte emot den anhållne. Först vid jul tog han emot honom och sa att han hade varit anhållen så länge så om han tillät så vill han bjuda på julmiddag. Vi kan äta tillsammans. De åt och diskuterade och efteråt avslöjade ledaren hela organisationen. Han saknade någon att diskutera med, någon som ville prata med honom och uppskattade hans intelligens.

Många fiktiva böcker kan ge en polisman kreativa incitament trots att man kanske inte kan tillämpa någonting av dem direkt i polisarbetet.

– Man kan självfallet inte tillämpa Järjestyksen yö direkt på polisarbetet. Vi beundrar inte felaktig manipulationsförmåga, utan förmåga att bygga upp ett genuint och ansvarsfullt förtroende som håller för en kritisk granskning i efterskott.

En gång ombads Juhani Huotari hålla en kurs om förhör och interaktion för skyddspolisen. Man bad honom också tipsa deltagarna om någon bok som de kunde läsa i förväg.

– Jag gav dem tre tips: Anteckningar från ett källarhål av Fjodor Dostojevskij, Ett år i Provence av Peter Mayle och en mer teoretisk bok om interaktion. Alla fick välja en av dem. En av deltagarna skrev en mycket analytisk essä om monologen i källarhålet. Vissa andra

sa att de absolut inte kan läsa ut boken. Men Huotari uppmunttrade dem envetet att fortsätta, ”kanske den då blir lättillgängligare”.

– Anteckningar från ett källarhål får läsaren att se att det finns så många olika sorters människor och att de tänker så olika – att alla inte tänker lika. Det är viktigt att en utredare och en förhørsledare kan överskrida sina egna gränser.

Reseskildringen av Peter Mayle är skriven i en ganska lättsam ton och har ett trevligt språk. Den beskriver hur skillnaderna i det brittiska och det syndfranska sättet att tänka leder till kulturkrockar. Också skillnaderna i den ordlösa kommunikationen ger upphov till underhållande karikatyrer. Vi finländare är antagligen minst lika långt från provensalerna som engelsmännen:

Det hade tagit mig åtskilliga månader att vänja mig vid den provensalska böjelsen för kroppskontakt. Som alla andra som har vuxit upp i England var jag präglad på visst sätt. Jag hade lärt mig hålla avståndet, nicka i stället för att ta i hand, inte pussa andra än kvinnliga släktingar och inskränka offentliga ömhetsbetygelser till att gälla hundar. Att drabbas av en provensalsk välkomsthäls-

Anteckningar från ett källarhål får läsaren att se att det finns så många olika sorters människor och att de tänker så olika – att alla inte tänker lika.

ning var ungefär som att bli visiterad på en flygplats, och i början var det en omtumlande upplevelse. Men nu kunde jag njuta av det, och jag var fascinerad av nyanserna i sällskapslivets ritualer och av det kroppsspråk som är en viktig ingrediens i alla provensalska möten.

När två män utan annat sällskap träffas blir det allra minst ett konventionellt handslag. Har man båda händerna fulla räcker man fram lillfingret att skaka. Skulle händerna vara våta eller smutsiga erbjuder man i stället underarmen eller armbågen. Cykling och bilkörning befriar ingen från plikten att ”röra vid de fem sardinerna”, och man ser riskabla akrobatkonster i trafiken när händer trevar efter varandra genom bilfönster och över styrstänger. Och detta gäller bara den ytligaste och mest behärskade bekantskapsnivån. Närmare relationer kräver mer demonstrativ bekräftelse.

--

Varje seriöst och givande samtal kräver nämligen att man har båda händerna fria till interpunktion, till att avsluta löst hängande meningar, till eftertryck eller helt enkelt dekoration; själva talet sätter bara munnen i rörelse, och det är inte tillräckligt kroppsligt för provensalerna. Händerna och de evigt värtaliga axlarna måste vara med i varje stillsamt åsiktsutbyte. Man kan faktiskt ofta förstå ett provensalskt samtal på

långt håll utan att höra ett ord – bara genom att iaktta minspel och kroppsrörelser.

--

Till varningar och argument används pekfingret i någon av dess tre grundställningar. Stelt uppåtriktat under samtalspartners näsa signalerar det varning – se upp, observera, allt är inte vad det ser ut att vara. Hastigt vickande från sida till sida som en upprörd metronom strax nedanför ansiktshöjd antyder det att motparten är sorgligt illa upplyst och har fullkomligt fel i sitt senaste yttrande. Sedan framförs den rätta åsikten, och pekfingret slutar vicka i sidled och börjar i stället skjuta fram och peta; är det en man som får veta bättre, så stöter man fingret i bröstet på honom, är det en kvinna stannar det några få diskreta centimetrar från hennes barm.

Enligt Juhani Huotari är läsning ett ypperligt och givande sätt att lära sig förstå människors olikheter. När man inom polisen till exempel understryker att ”det är viktigt att förstå invandrare”, räcker det inte bara med att man verkligen anstränger sig att förstå. Via litteraturen kan läsaren på ett trevligt sätt och utan pekpinna få insikter om skillnaderna i olika människors sätt att tänka.

Det tredje alternativet som Huotari erbjöd på kursen för skyddspolisen var ”NLP Vuoro-

vaikutuskirja”. I boken beskrivs bland annat hur människans sinnen och inre karta påverkar iakttagelserna och filtrerar och begränsar verkligheten. I boken framhålls också hur viktigt det är att man försöker tänja på och flytta fram gränserna för sina perspektiv för att kunna påverka andra människor.

– De flesta av oss har ett rätt så inskränkt och stereotypt sätt att tänka. Också polisens handlingsmodeller, som i sig är bra, kan kringskära tänkesättet och kraftigt begränsa möjligheterna att hitta lösningar, konstaterar Huotari.

Alla dessa tre böcker visar hur vi påverkas av vår kultur. Kulturen ger oss tankekartor som formar vårt agerande och hjälper oss att ge innebörd åt saker. Dessa kartor är kraftfulla, men man kan också medvetet bearbeta dem. Böckerna var mycket olika men alla lärde ut vad som är en förhörsledares viktigaste tillgång: viljan och förmågan att på djupet förstå en annan människa.

– Senare under kursen i förhörslära har jag rekommenderat dem som inte är rädda för främmande ord att läsa Mikko Lehtons Merkitysten maailma. Det är en bra och ganska roligt skriven bok. Den som har läst den, förstår hur ett förundersökningsprotokoll

borde skrivas.

Mikko Lehtonen är professor i mediekultur vid Tammerfors universitet. I sin bok Merkitysten maailma tar han upp frågan om hur förståelse uppstår och hur texternas innebörd öppnar sig för läsaren.

Lehtonen ger många exempel på i hur hög grad läsarens bakgrundsinformation påverkar förståelsen av vilken text som helst. För Huotari är det lätt att lyfta fram beröringspunkter med polisens arbete.

– När polisen får tillstånd till telefonavlyssning till exempel för att utreda ett grovt narkotikabrott, begriper lyssnaren i början kanske inte så mycket av samtalet. När avlyssningen fortsätter ökar kunskapen om människorna och deras sätt att tänka och förståelsen för innebörden i de ord som används. Så

småningom avslöjas det vad samtalen handlar om. Efter att avlyssningen har pågått en längre tid och man på nytt lyssnar på de första samtalen, upptäcker man plötsligt vad de gäller, trots att det i början var helt obegripligt. Den förståelsen växer hela tiden, säger Huotari.

– När jag förhör en person, har jag i början inte så mycket information och kan därför inte ens ställa vissa frågor. Sedan mot slutet av utredningen märker man

De flesta av oss har ett rätt så inskränkt och stereotypt sätt att tänka.

att det saknas något väsentligt i förhørsprotokollet. Under förhöret vet man inte heller vad som borde tas med i protokollet. Först efteråt upptäcker man saker som också borde ha skrivits ned.

Den som skriver protokollet ser inte alltid vid genomläsningen vad texten verkligen innehåller. Skribenten kan tro att det i texten står något som i själva verket bara finns i hans eller hennes huvud. Också det är en viktig insikt i polisarbetet.

Det är i praktiken naturligtvis inte möjligt att i förundersökningsprotokollet föra in all den information som utredarna har om fallet. Men ibland saknas det helt grundläggande uppgifter, sådana som man inte har observerat eller inte gjort sig besvär ta med.

– Sedan förundrar man sig över varför åklagaren inte har förstått att åtala personen för det och det. Men det beskrivs ju inte i protokollet! Läsaren har inte fått den bakgrundsinformation som kan hjälpa honom eller henne att skapa sig den samlade bild av saken som polisen har. En av Huotaris viktigaste insikter som utredare har varit vikten av att verkligen förstå åklagarens synvinkel. Åklagaren är den person som förundersökningsprotokollet framför allt riktar sig till.

Under Huotaris tid i Villmanstrand var åklagarna kanske allt-

för hyggliga. På den tiden hade de också mer tid än vad nu är fallet.

– Oavsett vilket protokoll de fick framför sig, grävde de själva fram mer information och begärde vid behov ytterligare utredningar. De gjorde ett enormt jobb för att saken skulle behandlas grundligt i rätten.

– När kriminalkommissarie Keijo Kolsi från Kotka blev undersökningsledare för den regionala utredningsgruppen, lärde han också oss andra att protokollet görs för åklagaren. När han tjänstgjorde i Kotka hade han upptäckt att åklagarna där gick till väga på ett annat sätt än i Villmanstrand.

Huotari säger att ju bättre utredaren förstår åklagarens synpunkter, desto bättre tar man i protokollet med just det som åklagaren behöver.

– När vi inser bevisningens betydelse kan vi ställa rätt frågor till klienterna, och om de talar, kan vi så noggrant som möjligt skriva ner de uppgifter som bevismässigt är viktiga. Då undviker vi att anteckna omständliga och onödiga uppgifter som åklagaren inte har någon nytta av och koncentrerar oss på sådant som är av betydelse för framläggningen av bevis. När det gäller omfattande ärenden är det alltid klokt om utredaren på förhand kan diskutera med åklagaren vad man ska koncentrera sig på. Men Huotari påpekar att åklagarens synsätt kan

vara alltför snävt med tanke på brottsutredningen.

– Om polisen utifrån det inleder den egentliga brottsutredningen, kan fallet krympa eller rentav rinna ut i sanden.

För att skaffa fram nödvändiga bevis är utredaren ofta tvungen att göra mycket sådant jobb som i efterhand kan betraktas som ”onödigt”.

Vid utredningen försöker man gräva fram allt som kan användas som bevis. Det onödiga arbetet är ofrånkomligt och nödvändigt. Man är alltid tvungen att gräva fram mer information än vad som sist och slutligen kan användas.

I samarbete med åklagaren sammanställer man i protokollet sådana uppgifter som behövs vid rättegången. Åklagarna känner till den praxis och det sätt att tänka som tillämpas i varje rättsal.

En åklagare sade en gång till Huotari att polisen ofta lyckas bättre med sina förhör än i rättsalen. I salen försvagas då ofta bevisningen. Det är en sak som poliserna inte alltid tänker på när de utreder fall och upprättar protokoll.

Vid förhören tillämpas numera ofta metoden frågor och svar, eftersom det är känt att många klienter inte vill berätta något på eget initiativ.

– I synnerhet i narkotikafall har

jag hållit mycket långa förhör på grund av att vi måste samla in bevisningen med hjälp av material från telefonavlyssning och beslag. I ett förhör omfattade bara frågorna 80 sidor. I ett fall utsattes en misstänkt för tre sådana långa förhör. Det tog mig tre veckor att förbereda förhören, säger Juhani Huotari.

Under förhöret lät vi den som förhördes lyssna på inspelningar, och på detta sätt fick personen möjlighet att bemöta bevisningen, bestrida den, erkänna eller ge sin egen förklaring. En del förhör blev mycket utdragna, närmare tio timmar långa. Naturligtvis tog vi matpaus och andra pauser. Huotari tror att sådana förhör inte alls är ovanliga i dag.

Även om en person pratar tydligt, kan förhørsledaren omöjligt hålla allt som sägs i minnet och dessutom skriva ner det i protokollet med exakt samma ordalydelse. Men det är ändå viktigt att man i förhørsberättelsen i den mån det är möjligt använder personens egna ord och sätt att uttrycka sig.

Ett noggrant förberett och briljant genomfört förhör kan till stor del vara bortkastat, om det inte alls har dokumenterats på ett bra sätt.

– När någon förhörs i rätten, blir man ibland tvungen att jämföra personens redogörelse med den redogörelse som ingår i förhørsprotokollet. Det bör då

Om texten är alltför elegant eller konsekvent, kan den verka främmande och mindre trovärdig.

framgå att personen är kapabel att producera den typen av text som finns i protokollet. Om texten är alltför elegant eller konsekvent, kan den verka främmande och mindre trovärdig. Där får och måste också ibland finnas den typen av inkonsekvenser som kan förekomma i mänskligt tal. Det är inte på något sätt lätt att skriva en sådan text. Huotari berättar att även han har misslyckats – och ibland blivit tröstad av sina kollegors skrivelser.

– I Villmanstrand läste jag ett förhör som gjorts av en utredare i ett fall som gällde sprit. I sådana fall berättar vittnena inte gärna om sina inköp av spritförsäljare, eftersom de är rädda för säljaren – och om de redogör för sina inköp kommer säljaren inte längre att sälja något till dem. När utredaren i fråga förhörde spritvittnena hade han ingen erfarenhet av detta slags förhör. Han hade sannolikt blivit tvungen att inleda förhören efter att polisen hade fått reda på att det såldes mycket sprit i vissa stadsdelar och bostadsområden och att det orsakade störningar. Ingen postning hade gjorts, utan man hade direkt inlett förhören med motsträviga alkoholister som vittnen, berättar Huotari.

– En av mina vänner har sagt att jag är så skadeglad, att jag skrattar bäst när jag ser en kompis bryta benet. När jag läste dessa långa redogörelser höll jag

på att dö av skratt. I min boendemiljö har jag observerat den och den typen av fenomen... sida efter sida var fylld med ett överdrivet förfinat ordval. Trots att den misstänkta spritförsäljningen behandlades på många sidor, nämnades där ingenting som skulle ha visat på att någon sett spritförsäljningen eller köpt svartsprit. Utredaren och alkoholisten hade inte funnit varandra. Vid dessa förhör genomled jag den samsvetsgranne utredarens alla plågor.

Det är numera tekniskt enkelt att göra ljud- och videoinspelningar, men det ändå inte så lätt som man kunde tro att ersätta de anteckningar som görs under ett förhör med ljud- eller videoinspelningar.

– Låt oss fundera över hur de nedskrivna förhören vanligen uppstår. När den som förhörs är redo att erkänna sitt brott sker nedteckningen ofta så, att den som förhörs och förhörsledaren diskuterar händelseförloppet, och sedan skriver förhörsledaren ner diskussionen som en redogörelse från den förhörde.

– Vem är det som för ordet och redogör för händelserna, om samma diskussion spelas in eller videofilmas? Vid ett videoförhör krävs det att förhörsledaren ställer de rätta frågorna och kan få den som förhörs att själv berätta med egna ord. Många av dem som förhörs är mycket hämmade och har svårt att uttrycka sig.

Förhørsledaren måste ha tålamod och orka invänta svar i stället för att hjälpa till genom att föreslå sin version av händelsen, och den som förhörs behöver då bara svara "jo".

– Om ett videoinspelat förhör skrivs ner, kan nedteckningen lätt kräva tre gånger längre tid än vad som gått åt för själva förhöret, påpekar Huotari.

– Det lönar sig ofta att på förhand diskutera med åklagaren och undersökningsledaren om vilket lagringssätt som är det mest lämpliga och be om deras synpunkter. Ett videoförhör kräver ännu mer funderingar och förberedelser än ett vanligt förhör.

För vissa förhör av misstänkta har Huotari upptäckt en metod som visat sig fungera bra. Den går ut på att förhören skrivits ner på sedvanligt sätt redan under förhöret med undantag för den sista sammanfattningen av förhöret som videofilmas och benas ut senare.

– I det videofilmade förhöret går man bara genom de viktigaste punkterna, och den som förhörs styrker med sin redogörelse det som han eller hon tidigare har sagt. Om det i rätten påstås att den misstänkte på något sätt har utsatts för påtryckningar att komma med ett uttalande, kan videoinspelningen visas i rätten. På detta sätt går det att slå fast hur den förhörde har ställt sig till bevisningen och hur tillförlitlig re-

dogörelsen verkar vara. I utbildningen har Huotari visat en videoinspelning med exempel på förhör där en person som förhördes som misstänkt för dråp uttryckte sig synnerligen förvirrat. Om förhöret hade benats ut i sin helhet, skulle en dag inte ha räckt till för att skriva ner det. Den förhördes tal flackade hit och dit så illa att det under förhöret inte var någon idé att försöka skriva ner det som sådant i protokollet.

Huotari valde en annan lösning.

– När jag på något sätt hade fått honom att prata om tidpunk-

ten för gärningen och vad han hade gjort, försökte jag så gott det gick skriva ner det på två sidor. Jag skrev kort och enkelt, men använde också så vitt möjligt samma ord och uttryck som han hade använt.

Själva gärningen beskrevs på bara några rader, berättar Huotari.

– Nästa dag höll jag ett nytt förhör som jag videofilmade. Jag frågade honom om det som han dagen innan hade pratat om: "Enligt vårt tidigare förhör har du uppgett att du handlat så här. Visa nu var skottet träffade, med luftpistol..." Jag ville också förvissa mig om ytterligare några saker: "Du har sagt att du sparkat personen på den här sidan. Visa nu

Många av dem som förhörs är mycket hämmade och har svårt att uttrycka sig. Förhørsledaren måste ha tålamod och orka invänta svar.

hur du sparkade honom.” ”I vilket sammanhang fick du blod på dina jeans?” På videon inspelades dessutom den förhördens redogörelse för och en skiss över händelseförloppet.

Det nedtecknade förhöret och videospelningen stödde helt säkert varandra. I rätten kunde man se hur det varit möjligt att få en nedtecknad redogörelse.

Någon skulle kunna tro att Juhani Huotari, som är väl insatt i frågor som gäller interaktion, utan vidare föredrar videospelningar och anser nedteckningar vara en störande faktor som skapar förvirring i förhöret. Men så är inte

fallet, förutsatt att förhørsledaren kan skriva så obehindrat att han eller hon inte hela tiden måste hålla blicken på tangenterna. Si-

na egna förhör har Huotari dock sparat i huvudsak i nedtecknad form, trots att han skaffade sig erfarenhet av inspelningar redan på 1970-talet när han arbetade vid centralkriminalpolisen.

Också textbehandlingen gör att det numera är mycket lätt att skriva ner förhör. Förhørsledaren kan låta stycken och meningar byta plats och gå tillbaka i texten och göra ändringar, om han har glömt eller missförstått något. På

skrivmaskinernas tid måste man stryka över text och hänvisa till punkter som nämnts tidigare under förhöret, säger Huotari.

Jag har lagt märke till något mycket enkelt. Hur mycket som skrivs ner är i hög grad fråga om polisens tekniska skrivförmåga. Den som skriver med bara några fingrar väljer noga vad som tas med i förhørsprotokollet. Jag har också märkt att vissa ibland helt enkelt inte ids ta med ens det som är nödvändigt, eftersom de inte hinner skriva, säger Huotari.

En del långsamma skribenter kan naturligtvis vara duktiga på att fatta sig kort. De lyssnar noggrant och kan ge en kort sammanfattning av innehållet.

– Men det leder till att mycket av det som sägs inte skrivs ner. Av det budskap som åklagaren får har då redan mycket fallit bort. Därför anser jag att den tekniska skrivförmågan är en viktig faktor, säger Huotari.

Enligt Huotari bör man vid behov kunna skriva verkligt snabbt. Det kan ha stor betydelse för bevisningen.

– En förhørsledare som försöker skriva ordagrant, men inte är så snabb, blir ofta tvungen att be att saker upprepas. Då märker också den som förhörs att polisen är särskilt intresserad av just den saken.

Inte ens en snabb skribent klarar av att skriva ner allt just då när det borde skrivas ner

Hur mycket som skrivs ner är i hög grad fråga om polisens tekniska skrivförmåga.

– Det har många gånger hänt att den som förhörs först har redogjort för en sak rätt så bra och utförligt, men när jag inte genast skrivit ner det, har jag en stund senare inte längre kunnat skriva så som personen uttryckt sig. När jag sedan på nytt frågat samma sak har personen korrigerat sig själv och kommit med en mer slätstruken version. Huotari konstaterar att den som berättar något inte i detalj kan kontrollera allt som den säger, utan det undermedvetna gör sig påmint och styr och ställer över ordval och betydelser. Därför är det i vissa fall viktigt att skriva ner det som sägs exakt i den form som det hade från början.

– För att få med spontana uttryck i texten och ord för ord skriva ner viktiga fraser utan att redogörelsen stannar upp, bör förhørsledaren kunna skriva i samma takt som den som förhörs berättar.

Ett bra förhørsprotokoll förmedlar den förhördes redogörelse i hela dess mångfald – och förhöret blir då inte en hemlighet som delas av bara förhørsledaren och den som förhörs.

Läs mer

Juhani Huotari rekommenderar följande böcker för nuvarande och kommande utredare som fått mersmak:

Fjodor Dostojevski:

Anteckningar från ett källarhål (1864).

Fjodor Dostojevski:

Brott och straff (1866).

Michel del Castillo:

Järjestyksen yö eller i original Nuit du décret (1981).

Peter Mayle:

Ett år i Provence (1990).

Raymond Carver:

Rivi riviltä, lyönti lyönniltä. Valikoima runoja (1994).

Matti Yrjänä Joensuu:

Harjunpää ja rakkauden nälkä (1994) eller i översättning Hunger efter kärlek (1995).

Veli-Matti Toivonen ja Timo Kauppi:

Kielen taikaa – NLP Kielikirja (1995).

Mikko Lehtonen:

Merkitysten maailma (1996).

Veli-Matti Toivonen ja Matti Kiviaho:

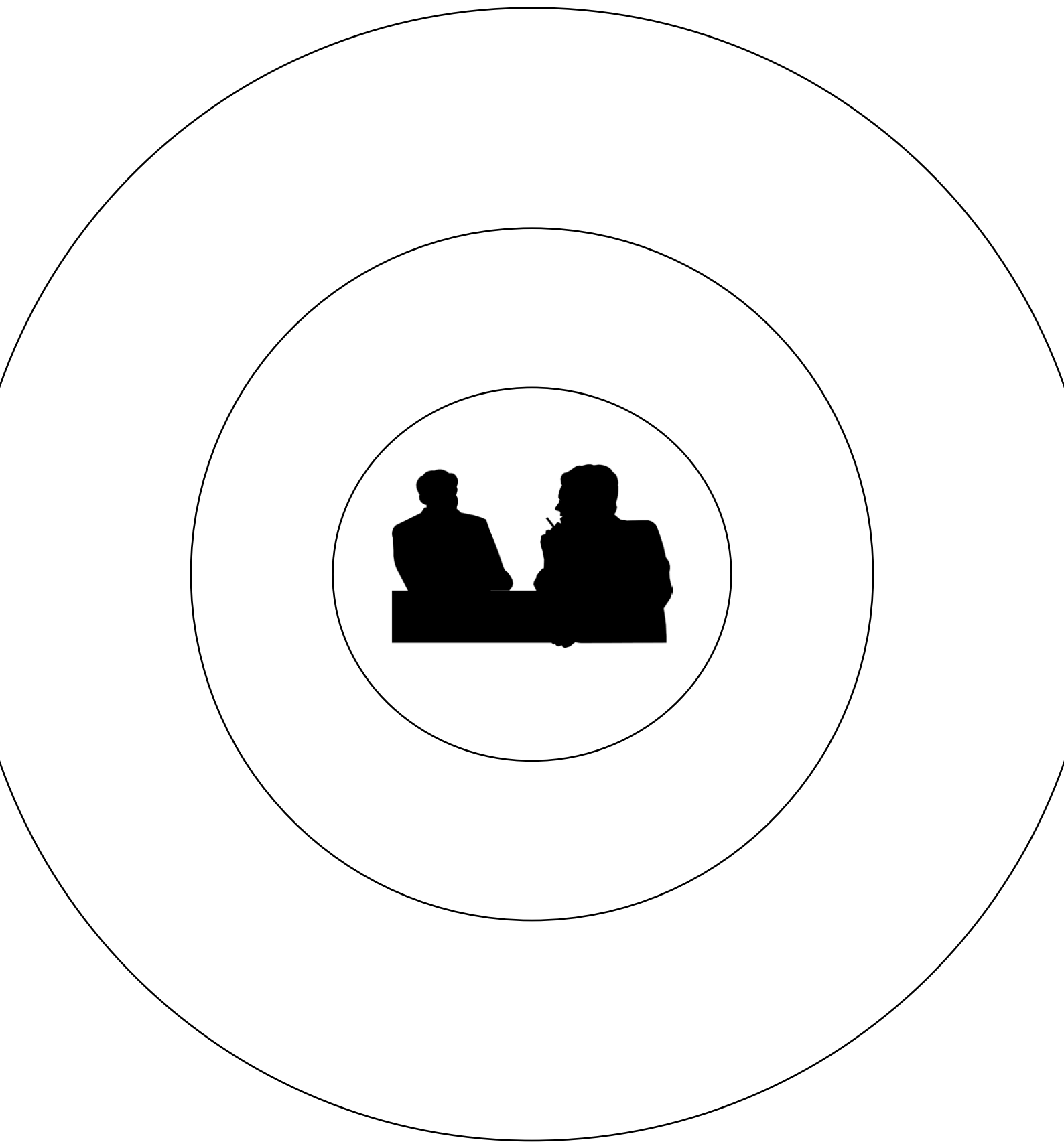
Tässä suhteessa. Erilaisuus, yhteys ja yhteistyö. NLP Vuorovaikutuskirja (1998).

Mikko Rimminen:

Pussikaljaromaani (2004) eller i översättning Öl, vänskap och tärningsspel (2007).

Annamari Marttinen:

Veljeni vartija (2007).

ISBN 978-952-5940-11-4 (PDF)

© Marko Vesterbacka och Maija Pajarinen
Warelia 2011

Grafisk planering och layout Taitotyö Fenen / Mika Rautanen